

Piotr Sztompka

O P I N I A
W SPRAWIE WNIOSKU SENATU UNIwersYTETU
WARSAWskiego O NADANIE DOKTORATU HONORIS CAUSA
PROFESOROWI SHMUELOWI N. EISENSTADTOWI

Shmuel Noah Eisenstadt należy do grona najwybitniejszych socjologów II połowy XX wieku. Ogromna skala podejmowanej problematyki, nowatorstwo rozstrzygnięć, niezwykle aktywne uczestnictwo w życiu naukowym światowego środowiska socjologicznego, szeroki wpływ głównych dzieł tłumaczonych na wiele języków – stawia go w jednym szeregu z klasykami dwudziestowiecznej socjologii z jego generacji – Talcottem Parsonsem, Robertem Mertonem, Paulem Lazarsfeldem, Lewisem Coserem, Georgem Homansem i innymi.

Jest teoretykiem, ale refleksję teoretyczną podbudowuje niezwykle bogatą erudycją historyczną o charakterze porównawczym. Posiada zresztą obok socjologicznego pełne wykształcenie historyczne. Przedmiotem analiz czyni wielkie całości społeczne: systemy polityczne, reżimy, imperia, cywilizacje – od starożytności po epokę nowoczesną. Na podstawie takich studiów formułuje nowatorskie idee teoretyczne w zakresie makrosocjologii.

Urodził się w Warszawie w 1923 roku w rodzinie żydowskiej. Wkrótce później rodzina emigruje z Polski. W latach 1935–1940 uczy się w gimnazjum w Tel Awiwie, a następnie odbywa studia historyczne i socjologiczne na Uniwersytecie Hebrajskim w Jerozolimie. Jego mistrzem jest w tym okresie Martin Buber. W 1944 roku uzyskuje tam magisterium, a w 1947 doktorat z socjologii, po czym odbywa studia podoktoranckie w słynnej London School of Economics (LSE). Tutaj styka się z gronem uczonych, którzy wywarli największy wpływ na jego rozwój naukowy. Należą do nich socjologowie: Edward Shils, Morris Ginsberg czy Theodore Marshall, a także funkcjonalistyczni antropologowie wywodzący się z seminarium Bronisława Malinowskiego: Raymond Firth, Edward Evan Evans-Pritchard, Meyer Fortes, Edmund Leach. Zaraz po studiach rozpoczyna pracę badawczą na Uniwersytecie Hebrajskim w Jerozolimie, z którym związany jest do emerytury. Stanowisko profesora zwyczajnego uzyskuje w roku 1959 w wieku 36 lat. Przez osiemnaście lat pełni funkcję przewodniczącego

(„chair”) Wydziału Socjologii, a następnie dziekana. W latach 1969–1971 był prezesem Izraelskiego Stowarzyszenia Socjologicznego. Równolegle podejmuje prace badawcze w ramach Instytutu Van Leer Izraelskiej Akademii Nauk, gdzie działa aktywnie także po emeryturze, po dziś dzień. Jesienią 2003 roku obchodzi jubileusz 80-lecia urodzin, który gromadzi w Jerozolimie kilkudziesięciu socjologów z wielu krajów świata na trzydniowej konferencji poświęconej jego twórczości (Polskę reprezentował niżej podpisany).

Utrzymując przez całe życie swoją bazę zawodową w Izraelu, Profesor Eisenstadt niezwykle wiele podróżuje po świecie. Kilkunastokrotnie podejmuje gościnnie funkcje wykładowcy w najlepszych uniwersytetach amerykańskich (Harvard, Stanford, Chicago, New York, Seattle) czy kanadyjskich (Edmonton), ale także europejskich (Wiedeń, Berno, Manchester) i australijskich (Canberra). Zapraszany jako „Fellow” do kilku prestiżowych instytutów badań zaawansowanych (w Palo Alto, w Wassenaar w Holandii, w Uppsali). Uczestnik niezliczonych konferencji międzynarodowych. W roku 2002 przebywał na przykład w Krakowie na kongresie Międzynarodowego Instytutu Socjologicznego (IIS), gdzie wygłaszał referat plenarny. Aktywny członek Międzynarodowego Stowarzyszenia Socjologicznego (ISA) niemal od jego powstania w latach pięćdziesiątych. Członek gremiów doradczych 19 czasopism socjologicznych w wielu krajach. Uhonorowany członkostwem kilku akademii nauk, między innymi jako zagraniczny członek honorowy American Academy of Arts and Sciences.

Opublikował około 20 książek autorskich oraz redagował lub współredagował 12 następných. W jego dorobku znajduje się ponadto 200 artykułów naukowych i niezliczona ilość referatów konferencyjnych. Pisze i publikuje przeważnie po angielsku. Twórczość naukową rozpoczął badaniami nad asymilacją napływowych emigrantów w Izraelu, bezpośrednio po utworzeniu państwa w latach 1949–1950. Skupił tu uwagę na roli wzajemnego zaufania i solidarności grup emigranckich, w procesie asymilacji. Podjął także problem roli elit intelektualnych w konstruowaniu symbolicznych orientacji i grup odniesienia dla nowych emigrantów. Wyniki opublikował w pierwszej książce *The Absorption of Immigrants* (London 1954: Routledge). Pierwsza praca sygnalizująca późniejszy trwały rys jego twórczości, jakim stały się międzynarodowe badania porównawcze, to *From Generation to Generation* (London 1956: Routledge), w której analizuje sposób konstituowania się grup wieku, a zwłaszcza młodzieży w różnych krajach, oraz przejawy konfliktu pokoleń. Następną fundamentalną książką *Political Systems of Empires* (New York 1963: Free Press) przynosi rewizję dominującej w tym czasie w socjologii perspektywy systemowo-funkcjonalnej, poprzez wskazanie na rolę przywódców, elit, koalicji elit, czy jak to określa Eisenstadt, „przedsiębiorców instytucjonalnych” w konstruowaniu reżimów politycznych. Jest tu prekursorem pojawiającej się dopiero jakieś dziesięć lat później socjologicznej teorii podmiotowości, ukazującej kreatywny czynnik ludzki w bu-

dowaniu instytucji i utrwalonych struktur organizacyjnych. Wkrótce później pojawia się w twórczości Eisenstadta problematyka formacji nowoczesnej, gdzie zamiast tradycyjnego podkreślania roli industrializacji, urbanizacji, technologii kładzie nowatorski akcent na sferę kultury symbolicznej, „projektów” modernizacyjnych czy ideologii modernizacji formułowanych przez intelektualistów i ideologów. Takie wątki porusza w książce *Modernization, Protest and Change* (New York 1966: Prentice Hall). Problematyka nowoczesności prowadzi logicznie do analizy wielkich rewolucji, które położyły fundamenty pod społeczeństwo nowoczesne. W książce *Revolution and the Transformation of Societies* (New York 1978: Free Press) Eisenstadt dowodzi, że wielkie rewolucje były w historii fenomenem rzadkim, ponieważ ich wybuch wymaga nie tylko akumulacji masowego protestu, ale bardzo specyficznych, sprzyjających warunków kulturowo-cywilizacyjnych. W większości przypadków zmiana społeczna motywowana oddolnymi ruchami społecznymi dokonuje się na inne, pozarewolucyjne sposoby. Kolejna książka z roku 1984, *Patrons, Clients and Friends* (Cambridge University Press) stanowi dziś klasykę problematyki klientelizmu, nepotyzmu i korupcji, ukazując na historycznych przykładach mechanizmy pozaformalnych, quasi-feudalnych układów pojawiających się także w społeczeństwach nowoczesnych. Od końca lat osiemdziesiątych Eisenstadt podejmuje wielki konsekwentny program badawczy, który kontynuuje do dziś. Dotyczy on porównawczej analizy wielkich cywilizacji („axial civilizations”). Główny akcent spoczywa tu na roli ruchów społecznych, elit przywódczych, starcia ortodoksji i heterodoksji, napięcia między globalizującym wpływem cywilizacji zachodniej, a tradycjami lokalnymi. Wielomiesięczny pobyt w Japonii owocuje dziełem *Japanese Civilization in a Comparative Perspective* (Chicago 1996: University Press). Analiza ekspansji cywilizacji Zachodu prowadzi Eisenstadta do sformułowania koncepcji wielu modernizacji („multiple modernities”) zgodnie z którą wątki zachodnie ulegają znaczącemu przetworzeniu w wyniku reakcji lokalnych elit, wytwarzając liczne odmienne scenariusze nowoczesności. Ta koncepcja zainspirowała szeroki program międzynarodowych badań z udziałem socjologów, historyków, etnologów, który nie został jeszcze zakończony. Najważniejsze własne przyczynki do tego zagadnienia Eisenstadt zebrał ostatnio w dwutomowym dziele *Comparative Civilizations and Multiple Modernities* (Leiden 2003: Brill).

Jak widać, główny nurt twórczości Eisenstadta to zagadnienia teorii społeczeństwa i historii. Na marginesie formułował także refleksje metateoretyczne i metodologiczne, a ich najpełniejszy wyraz dał w książce z roku 1976 *The Forms of Sociology* (New York: Wiley), gdzie podejmuje głośne wówczas zagadnienie „kryzysu socjologii” jako dyscypliny nauki, polemizując z pesymistycznymi wizjami krytyków funkcjonalizmu socjologicznego (np. Alvina Gouldnera).

Jako „obywatel świata socjologicznego” Eisenstadt pozostawał w bliskich kontaktach naukowych z wieloma socjologami polskimi. Wymiana koresponden-

cji i współpraca badawcza łączyła go między innymi ze Stanisławem Ossowskim, Stefanem Nowakiem, Jerzym Szackim, a w Uniwersytecie Jagiellońskim z Piotrem Sztompką, Andrzejem Flisem, Grażyną Skąpską. Był zawsze doskonale obeznany z tendencjami współczesnej socjologii polskiej i pełen życzliwości dla polskiego środowiska socjologicznego.

Nadanie Profesorowi Shmuelowi N. Eisenstadtowi tytułu doktora honoris causa Uniwersytetu Warszawskiego uważam za w pełni uzasadnione.